

19 oktober 1914

Antwerpen.

Gemeente Berchem.

Proclamatie.

De kolonel, bevelhebber der Duitse troepen, de stad Antwerpen bezettende, gelast mij de volgende proclamatie af te kondigen:

Aan de bevolking.

Bij de minste vijandigheid die zal gepleegd worden, tegenover de Duitse troepen, die de gemeente Berchem bezetten, zal de gemeente beschoten en verbrand worden. Ik hoop wel niet in de noodzakelijkheid gesteld te worden, deze wrede maatregelen te nemen. De bewoners van Berchem zullen in hun huizen blijven, te rekenen van 7 uur 's avonds tot 6 uur 30 's morgens. Al de bewoonde huizen zullen verlicht worden gedurende gans de nacht. Het is verboden deze 's nachts te sluiten. De straten zullen verlicht worden gedurende gans de nacht, hetzij door gas, hetzij door elektriciteit, hetzij op welke andere wijze ook.

Het is aan alle openbare inrichtingen verboden sterke drank te verkopen. Al de vuurwapens die te Berchem zijn, dienen afgeleverd in het magazijn der stad, Fortuinstraat. De bewoners van Berchem, die dragers van dergelijke wapens zouden zijn of bij hen zouden bewaren, zullen zich voor een Duitse krijgsraad te verantwoorden hebben.

De Belgische vlag dient weggenomen.

Antwerpen, 9 oktober.

Voor gelijkvormig afschrift:

De politiecommissaris,

(getekend) L. Spijsschaert.

De toon en de termen van dergelijke proclamatie mochten bezwaarlijk beruhigend heten. Met open deur was toch niemand veilig voor een dronkenman of een kwaadwillige, om het even van welke nationaliteit, en geen jong meisje durfde in zulke voorwaarden gaan slapen. Dan ging het niet aan, om een klein relletje, zoals in een grote stad iedere dag onvermijdelijk kan voorkomen, een hele bevolking te straffen. In gewone tijden gaat geen dag zonder zoiets voorbij. Waarom zou een of ander opgewondene niet eens wat baldadigheid plegen? Zeker zal er op gelet worden dat het niet gebeurt. Maar het ligt toch voor de hand. De mensen zijn nu allen zoo zenuwachtig. De Nederlandse kolonie telt 20.000 Nederlanders, voor wiens belangen de consul-generaal heeft op te komen. Dat de lieden hier niet onmiddellijk de vlag groeten, moet men leren verstaan uit de nationale gebruiken, die tegenover de nationale symbolen geenszins uitbundig zijn. Op 12 uur tijd leert een volk niet van manier te veranderen, en dat kon met de opvoeding en de heersende gewoonte ook niet. De generaal antwoordde, zeer geruststellend, met de Duitse spreuk: "auf Spatzen schießt man nicht mit Kanonen." Hij zou voor geen beuzelarijen ingrijpen, maar verwachtte ook dat de houding der gezette burgerij in alle opzichten onberispelijk zou wezen: dan zou spoedig de toestand ophelderen, en het gevoel van beklemdheid geheel wijken. Er is geen sprake van, dat men de lieden voor loopgraven en dergelijke zou opeisen: laat men aan zulke praatjes geen geloof slaan. Hij zou zich geheel aan de Haagse conventie houden. Dat het gewone leven spoedig hervat worde. Laten de

werkers aan het werk gaan, en niemand zal zich te beklagen hebben.

Te Brussel.

Uit een particuliere brief uit Brussel van 14 oktober:

Naar ik hoop, hebt ge u niet ongerust gemaakt naar aanleiding van het bericht der Belgische delegatie te 's-Gravenhage (Nieuwe Rotterdamse Courant van 10 oktober) volgens hetwelk hier hongersnood zou heersen. Al is het brood wat kleiner en van veel mindere kwaliteit, al zijn de boter, eieren en kaas veel duurder (boter 4,05 tot 4,60 frank per kilo, verse eieren 18 centiemen) dan in gewone tijd, alles is er nog te krijgen, en de Duitse regering bevordert, naar ik hoor, de invoer uit Nederland van allerlei artikelen, vooral boter en kaas. Het autoverkeer tussen hier en Maastricht of Luik neemt dan ook toe.

Elke dag ziet met de Maastricht grote auto's met achterop witte doeken met grote zwarte drukletters Alimentation de la ville in de Bruxelles, die volgeladen de reis weer aanvaarden.

Artikelen, die ontbreken zijn zout, rijst en petroleum. Schaars wordt het meel. Ook kolen, die slechts tegen hoge prijzen te krijgen zijn. Binnenkort echter verwacht men aanvoer per schip uit de kolendistricten.

Veel bruikbare paarden lopen er in onze stad niet meer rond. Alles wat maar hun gading was hebben de Duitsers opgeëist of gekocht. Iedere eigenaar van paarden heeft die voor een commissie moeten leiden, getuigd en gezadeld en eventueel met het door hen getrokken voertuig. Wee degenen, die er achter hielden. Daarvoor diende de volgende aankondiging: L'autorité militaire allemande

fait connaître que si des chevaux étaient découverts dans la suite et qui n'auraient pas été présentés devant la commission ils seraient saisis sans aucun dédommagement pour les propriétaires.

Uit Antwerpen.

Breda, 18 oktober. Antwerpen herleeft. Toen ik vanmorgen gewekt werd door het geschel van een Duits muziekkorps en vanuit mijn slaapkamer een blik wierp op de Groenplaats, werd dit duidelijk.

Het zonnetje speelde tussen de bladeren der bomen. De stafmuziek der Duitse mariniers gaf voor het hotel een matinee (het is heden de herinnering is van de slag bij) en op de Groenplaats wemelde het van Antwerpenaren, die met hun zondags pak aan en lachende gezichten een feestelijke indruk maakten.

Uur bij uur ziet men de drukte toenemen. Heden waren er wel tienmaal zoveel winkels weer geopend als gisteren en dat gaat zo goemoedelijk en kalm, alsof Antwerpen als Belgische stad ingeslapen was en als een Duitse garnizoensplaats ontwaakt. Bij de banketbakkers en in de lunchrooms staan kranige luitenants hun gebakje te verorberen en kijken naar Vlaamse schonen, die weer opgesmukt en gefriseerd door de straten wandelen. Alleen de verbrande huizen hier en daar herinneren eraan, dat Antwerpen belegerd geworden is.

Van hedenmorgen af hoort men de bellen der elektrische trams weer door de straten. De lijnen 3 en 5 hebben de dienst hervat. De andere volgen morgen of overmorgen. Aan de gasfabriek werken thans 300 man. Anders waren het er 1200. Met de waterleiding zal het wel langer duren. Het buizenstelsel is geheel gaaf gebleven, maar de pompinrichtingen te Walem zijn zwaar beschadigd, zodat geen voldoende druk kan verkregen worden. Men probeert zich dus

te Antwerpen met pompen te behelpen, die echter, omdat Antwerpen een oude stad is, in bijna ieder huis aangetroffen worden.

Voedsel is er ruim voldoende. En de prijzen zijn op het ogenblik lager dan voor het beleg. Brood, ook heerlijk wit brood, is verkrijgbaar tegen 13 en 14 centimes per kilo. Boter kost drie frank per kilo. Melk tien centiemen per liter. Ook vlees is goedkoper dan anders. Alleen is er gebrek aan petroleum, die 22,5 centiemen per liter kost en deze zal nog veel duurder worden.

Op het hoofdbureau van politie vernam ik, dat bijna geen enkele onordelijkheid sinds de komst der Duitsers voorgekomen is. Slechts twee gevallen van ruw optreden der Duitsers vernam ik. Het kan niet anders gezegd worden: de Duitsers gedragen zich correct en, naar ik van mensen, die uit Brussel kwamen, verneem, treedt men daar oneindig veel strenger op.

Aan het verbodsuur om na 8 uur op straat te lopen, wordt niet streng de hand gehouden. Winkels en cafés moeten om 7 uur worden gesloten.

Werklieden zijn door het gemeentebestuur van Antwerpen aangenomen, om de puinhopen op te ruimen. Het Duitse bestuur laat aan het gemeentebestuur geheel de vrije hand in het bestieren der stad. Baron von Bodenhausen is thans gouverneur van Antwerpen en omtrek. Von Hüne, de Duitse generaal der infanterie, is commandant van de stad. Majoor Schwabe is de bevelhebber der politie.

Ik bezocht heden verschillende hospitalen. Het Belgische Rode Kruis zorgt alleen voor de Belgische en Engelse gekwetsten. In de zalen van de diertuin, welke tot hospitaal ingericht zijn, liggen er 125.

In het gebouw der Predikheren thans een kleine 50. Dit zijn meest ernstige gekwetsten. De andere waren voor de val van Antwerpen naar Oostende overgebracht. In de militaire hospitalen liggen alleen Duitse gekwetsten. Het aantal is niet te bepalen en wordt geheim gehouden. De meesten gaan zo spoedig mogelijk naar hun vaderland terug. De afdeling Antwerpen van het Belgische Rode Kruis zorgt ook voor de vluchtelingen, die geen onderkomen meer hebben.

Heden werd aan hen 10.000 kilo brood uitgereikt.

Binnen enige dagen zullen er te Antwerpen één of meer Vlaamse kranten verschijnen. In het hotel Weber is een krantenkiosk geplaatst, waar de Düsseldorf Zeitung verkocht wordt. Het nieuws daarin is een dag oud.

Behalve de treinen van Merksem naar Holland rijden er nog geen. Zaterdag zijn er twee militaire treinen uit Brussel naar Antwerpen vertrokken, maar deze zijn niet aangekomen, omdat de spoorweg nog niet in orde was. Van het Belgisch staatsspoorwegpersoneel hebben er zich een 150 man aangemeld, om weer te werken. De spoorlijnen om Antwerpen zijn echter voor het grootste gedeelte beschadigd. Men is druk bezig het net te herstellen.

De post voor binnen de stad zal, naar de Duitse gouverneur mededeelde, donderdag of vrijdag weer bestellen. Enkele bijpostkantoren zijn ingericht voor de Duitse veldpost, die uitstekend werkt.

Belgische bankbiljetten.

Roosendaal, 18 oktober. In sommige bladen heeft het volgende bericht gestaan: "Te Maastricht zijn in omloop verscheidene

biljetten in de vorm van nieuw Belgisch bankpapier van 20 frank. Aan de voorzijde vertonen zij in bruin gedrukt het médaillonportret van Leopold I. De achterzijde bevat Vlaamse tekst in bruine druk op paars en blauw fond. Bij de autoriteiten te Maastricht, en ook bij de Belgische consul is van de uitgifte van zulk papier niets bekend. Men zal dus wel doen deze biljetten tot nader bericht te weigeren.”

Op verzoek van de bankier Lanne, de Belgische kanselier, nam ik twee van deze bankbiljetten mee naar Antwerpen, een van honderd en een van twintig. Aan de Nationale Bank trof ik toevallig de directeur, de Heer Kreglinger, die mij de geldswaardigheid dezer voor Brussel uitgegeven biljetten volkomen bevestigde. Het bedrijf der Nationale Bank is nog niet hervat, omdat zij nog onder curatele de Duitse overheid staat.

Postverkeer met België.

Men meldt ons, dat het postverkeer met het bezette gedeelte van België nog verbroken is, en dat herstel van dat verkeer vooreerst nog niet te verwachten is.

20 oktober 1914

De tramverbinding van Sluis naar Knokke en Brugge is op last van de Duitse overheid weer begonnen.

Breda, 19 oktober. De elektrische tramdienst van Breskens naar Merksem is weer gestaakt, omdat het dradennet defect was. Vluchtelingen, die thans over Wernhout terugkeren, kunnen zo nodig tot de grens met de stoomtram gaan en vandaar met wagens van een onderneming te Wuustwezel naar Antwerpen komen. De treinen rijden nog steeds van Essen tot Merksem. Alle personen, die naar Antwerpen willen, moeten aan het gemeentehuis van

Merksem een Passierschein vragen. Deze moet dan afgestempeld worden door de Duitse wachtpost te Merksem. De mening, dat de Belgische jongelui bij hun komst te Antwerpen moeilijkheden ondervinden of niet meer uit Antwerpen kunnen komen, is beslist onjuist. Is men in het bezit van een Passierschein, welke ieder bij het eerste bezoek ontvangt, dan kan men totnogtoe steeds Antwerpen in- en uitgaan. De beweringen van sommige mensen, dat de Duitsers in Antwerpen fietsen in beslag nemen, is onjuist. Alle rekwisities voor de militairen geschieden door tussenkomst van het gemeentebestuur. De openbare kennisgevingen zijn alle in de Duitse, Vlaamse en Franse taal gesteld. Ze worden op een drukkerij te Antwerpen gedrukt. Om van het Steel naar zijn Sint Anneke overgezet te worden, gaat met vele moeilijkheden gepaard. Men moet daarbij een gestempelde vergunning hebben of in Sint Anneke wonen.

Postverkeer met België.

Men meldt ons, dat het postverkeer met het bezette gedeelte van België nog verbroken is, en dat herstel van dat verkeer vooreerst nog niet is te verwachten.

Verbetering. In het telegram uit Breda in het ochtendblad van heden staat abusievelijk: "de elektrische tramdienst van Breskens naar Merksem heeft de dienst gestaakt"; het moet zijn "Van Brasschaat naar Merksem".

Men meldt ons:

Het Belgische spoorwegpersoneel te Baarle-Nassau heeft thans op eigen gelegenheid een spoorwegdienst georganiseerd tussen de Hollandse grens en Turnhout. Mensen, die ervan gebruik maken, betalen aan het personeel, wat zij anders voor een kaartje moeten

betalen en het geld wordt onderling verdeeld. Zijn er Duitse soldaten in de nabijheid, dan rijdt de trein niet en blijven de rijtuigen en de locomotief op Nederlands gebied.

21 oktober 1914

Van Belgische zijde.

De Belgische legatie te 's-Gravenhage deelt ons het volgende mee:

Een mededeling van het Duitse gezantschap, de 18^e dezer door de Nederlandse pers openbaar gemaakt, doet het geloof ingang vinden, dat de in België heersende hongersnood het gevolg is van de houding der Engelse en Franse regeringen, ten opzichte van het van voedsel voorzien, door de Nederlandse regering, van de ongelukkige Belgische arbeidersbevolking. In antwoord op deze tendentieuze bewering, doet de Belgische legatie opmerken, dat het, na de schending van de onzijdigheid van België door Duitsland, niettegenstaande zijn plechtige beloften, onmogelijk is nog vertrouwen te stellen in dergelijke verklaringen.

Daarom bezat men geen enkele waarborg, dat de levensmiddelen en de voorraden, die bestemd waren voor de Belgische arbeidersbevolkingen, niet gebezigd zouden worden voor de Duitse legers.

Uit de publicatie van de 18^e dezer maand volgt, dat het Duitse bestuur reeds sedert geruime tijd besloten was de voorschriften van het vierde verdrag van Den Haag niet in acht te nemen.

23 oktober 1914

Antwerpen.

Levensmiddelen zijn overvloedig en goedkoop. Er zouden veel meer trams rijden indien er genoeg bedieningspersoneel voorhanden was. De telefoon is nog niet hersteld. Ook de waterleiding is nog niet geheel in orde. Alle herstellingswerken liggen trouwens thans stil. Het dienstdoende politiepersoneel wordt gestaag talrijker.

24 oktober 1914

In Brussel schijnt de toestand meer gespannen te worden. De burgers is streng verboden zich in kleine groepjes bijeen te bevinden.

Van de Brabantse grens.

De stoomtramverbinding tussen Breda en Antwerpen wordt heden hersteld. Trams zullen rijden van Antwerpen naar Wuustwezel-douane, vandaar kan men binnen een kwartier te voet het eindstation Wernhout-grens van de Zuid-Nederlandse stoomtram bereiken. Binnenkort hoopt men de stoomtram van Breda ook tot Wuustwezel te laten doorrijden; thans zijn nog onderhandelingen hieromtrent gaande.

De verbinding Breda-Hoogstraten is nog niet hersteld.

Van de Limburgse grens.

Men schrijft ons uit Maastricht:

In de omtrek van Visé, in de dorpjes Souvré, Devant le Pont en andere kleinere gehuchten ziet het er voor de weinige bewoners, die er nog zijn, treurig uit. Werk is er niet en er wordt dus ook niets verdiend. De welgestelde bewoners zijn weggetrokken en de mensen moeten toch eten. Zij hebben zich tot de Duitse militaire overheid gewend, maar van deze ten antwoord gekregen, dat zij

wel zorgt voor het leger; maar dat de gemeentebesturen voor de bevolking hebben te zorgen. Hun burgemeester zit echter in gijzeling in Navagne. En toen ze zich tot deze wendden, was het antwoord, dat hij zelf niets had en hen dus ook niets kon geven. Hij gaf hen echter de raad de velden en boomgaarden in te gaan en daar maar mee te nemen, wat ze gebruiken konden, zodat al de akkers en boomgaarden thans gemeengoed zijn. Men ziet de mensen met grote doeken vol bieten, penen, appels of peren naar huis komen.

Het brood raakt overal op. In Herstal zijn voor elke bakkerswinkel politieagenten en een soldaat geposteerd en wordt het brood slechts met mondjesmaat verstrekt. Ook in Wandre is er controle op de broodverkoop en van goed ingelichte zijde werd men verzekerd, dat er nog slechts voor een paar weken graan was.

Hulp aan de Belgen.

Londen, 24 oktober. De Daily Chronicle verneemt, dat gedurende de laatste dagen onderhandelingen zijn gevoerd tussen Amerikaanse en Spaanse autoriteiten in Londen, Brussel, Berlijn en Washington aan de ene en tussen de Britse en Duitse overheden aan de andere kant. In de tussentijd is het Belgische nationale comité voor hulpbetoon en voedselverstrekking in Londen aan het beraadslagen geweest. Het comité rapporteert dat er in Brussel 300.000 en elders in België twee ... (200.000 ?) Personen moeten worden ondersteund, als gevolg van schaarste aan geld en voedsel, door het staken van de invoer en de vernieling van de oogst. In Brussel was verleden maandag nog slechts voor 10 dagen voedsel.

Door tussenkomst van de gezanten van Spanje en de Verenigde Staten in Londen werd overeenstemming verkregen met Duitsland,

waarbij invoer van voedsel in België en uitdeling daarvan aan de burgerbevolking, onder toezicht van de Duitsers, wordt toegezegd. Invoer van voedsel voor België in de Nederlandse havens zal niet worden belemmerd.

De gezanten hebben aan hun voornaamste landgenoten, hier en in België, een oproeping tot steun gericht. Er zal elke maand fl. 2.400.000 nodig zijn.

25 oktober 1914

Dagboek van de oorlog (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 14 oktober.

Toen ik vanochtend opstond en door het venster keek, zag ik voor het eerst dat de wilde wingerd, die het achterhuis van mijn buurvrouw bekleedt, rood geworden is. Het lichte bruin van stam en takken kromde sierlijk en in symmetrische gebogenheid om de deur en de ramen, tussen de dunner geworden deken der bladeren, die, van dicht en blinkend groen, diafaan en rozig waren geworden, ineens, rond de gezwollen hardheid van haar ribben, gelijk de handen met gesperde vingers van een uit de ziekte ontwakende vrouw. Zo wist ik, hedenochtend, van bij het opstaan uit de slaap, dat wij het najaar voorgoed zijn ingetreden ...

Ik heb mij met ongewone zorg geschoren en aangekleed. Het is of er iets plechtigs moest gebeuren, waar ik bij aanwezig zou zijn. Geen deftige begrafenisstemming: iets teders eerder, gemaakt van onrustige maar gelaten weemoed ...

De ochtendwandeling, die ik een nare verplichting ga vinden in haar doelloze onvruchtbaarheid. Maar ik ontmoet een vriend, een jong

architect, een echt bohemien, die een echt bouwmeester is. Hij is stil vandaag, zonder zijn gewone geestdrift. "Kom mee naar het Park," zegt hij.

Het Park, niet toegankelijk nog, ligt in zijn grote, vierkante verlatenheid. Het is als de ordelijke warande van een zeventiende-eeuws nonnenklooster, waar men de buitenmuren van gesloopt zou hebben, en vervangen door hekwerk. De gesneden linden, langs de nog zuiver groene grasperken, tonen de slappe tederheid van hun zijdig gele bladeren. Daarachter aan wemelt het van het roodgele, het vlinderrijzende lover der beuken, die hoog rijzen in het dof glanzende oktoberlicht. En slechts enkele esdoorns zijn groener nog dan het verzorgde gras.

Aan de hekkens hangen de vanen van het Rode Kruis. In de lanen, tussen de fijne en onbeweeglijke nevelen die de zilvergrijze en diepbronzen stammen omweven, talloze, felgekleurde wagentjes, van allerlei aard, opgeëist bij bakkers, in confectiehuizen, bij grote handelaars. Door de blinkende firmanaam heen is eveneens het Rode Kruis geschilderd. En het is daar levendig van soldatentoeloop.

Aan de andere zijde van het vierkant, door de warande getekend, is het echter rustig, weemoedig rustig. Daar staan lage banken. Op de banken zitten Duitse soldaten, sommigen nog in de witte gasthuiskleren, het hoofd omwonden, hun arm in een draagband, het been in dichte zwachtels. Er zijn er die krukken naast zich liggen hebben.

Zij lezen, zij roken, of praten onder elkander. De nacht is bijzonder zacht, luwt fris over ons aangezicht met een geur van afgesneden chrysanten. Mijn vriend, die geen grote literaire ontwikkeling heeft, zegt : "Is het niet als het décor voor het vijfde bedrijf van Cyrano de

Bergerac ?". Zijn opmerking ontstemt mij; hij ziet het, en vervolgt: "Ik wil niet zeggen dat het theatraal zou zijn. Ik heb U alleen naar hier meegenomen om u te tonen, dat het schoon is. In de herfst is een als deze aangelegde tuin altijd schoon. Maar de stoffering doet er veel toe. Er moet de passende stoffering zijn, en die gekwetste soldaten doen het voortreffelijk. Sedert vanochtend vroeg kwelt mij een gedachte. Daarom, vanwege die gedachte, heb ik u gevraagd langs hier mee te komen. Ik zal mij beter hier dan tussen de huizen kunnen uitdrukken. Ik heb mij afgevraagd: wat zal van het Belgische landschap geworden, nu het op zo vele plaatsen van stoffering aan mensen en vooral aan woningen beroofd is? Ik weet, er zijn pogingen genoeg gedaan om het moderne dorp, om de meer of minder grote stad der toekomst op te roepen. En die heb ik, op tentoonstellingen, vaak bewonderd. God beware mij, ik heb daar aan meegeholpen. Maar ... de stemming, als bij deze herfst, in dit stervend park, met de zieke soldaten? Ik geloof dat wij, architecten, het voor de nakomelingen zwaar te verantwoorden krijgen!"

De arme jongen, een waarachtig artiest, is eerder mistroostig. Ik voel met hem, dat wij nu meer aan morgen moeten gaan denken, dan aan het brutaal vernietigend verleden. En tevens, dat er normen der pittoreske schoonheid zijn, die iets meer mogen heten dan gewoonte der ogen. Alle reconstructie is een esthetische vergissing, vermits elk gebouw, zelfs het schamelste, de weerspiegeling is van een tijdgeest, en men geen geest uit zijn rust oproept zonder dat hij zich wreekt. Hoe zullen wij morgen rondom de kerk van Grimbergen gaan bouwen, zonder dat de kerk van Grimbergen onze bouwsels vervloekt? Wat kan het Leuvense stadhuis nog zijn zonder de tegenoverstaande Sint-Pieterskerk en haar naakte forsheid; zonder zelfs de heterocliete gelijkheid van de huizen der Grote Plaats, die de tijd er als het passende, het door het

leven zelf geboetseerde kader om geplaatst had? ... Nu zal men er natuurlijk andere gebouwen metselen, met betere inrichting. Gelijk men hygiënische modeldorpen gaat optrekken. Maar het Leuvense stadhuis zal voorgoed geïsoleerd staan, vermits de geestelijke keten, die het uit een ver verleden met onze triestige twintigste eeuw verbond, voorgoed geweken is ... En ik vraag mij af of wij niet goed zouden doen, het nu ook maar te slopen ...

Ik keer terug naar huis. Lees de, weer zeer bondige, allesbehalve triomfantelijke aankondiging, dat ook Gent nu is ingenomen. Een ooggetuige had mij gisteren verzekerd, dat duizenden en duizenden Fransen en Engelsen zich daar bevonden, en door de bevolking als bevrijders ontvangen waren geworden. Dus weer maar dezelfde tactiek, de vijand zonder slag of stoot binnen laten rukken. Ik beken dat ik bekommerd ben. Maar stel een lijdelijkheid vast, een gebrek aan geestelijk verzet, dat wijst op afslijting van de indrukbodem. En ik gevoel een diep leed: ik ga psychisch onmachtig staan tegenover de algehele overrompeling van mijn land ...

15 oktober.

Een feit, gering in rechtstreekse betekenis, maar het bewijst hoe veilig, hoe thuis de Duitsers zich in België gaan gevoelen, hoe weinig bang ze nog zijn voor de verklikkerij. De reisduiven, die bij een vorig decreet moesten gedood worden of bij de militaire overheid ingeleverd, worden aan hun rechtmatige eigenaars teruggeschonken. Weliswaar laat men nog niet toe, dat zij uitvliegen. En de burgemeesters der onderscheiden gemeenten krijgen zelfs bevel, er een soort bevolkingsregister van op te maken. Maar ze zijn geen krijgsgevangenen meer, ten hoogste nog gijzelaars, die morgen misschien weer volle vrijheid zullen genieten.

Het kan zijn dat deze mededeling de duivenliefhebbers in een grenzeloze vreugde dompelt. Bij mij vermag ze het niet de indruk te verdrijven die een ander geschrift vandaag op mij heeft gemaakt. Het is zeer zeker een gevolg van geestelijke verzwakking, die in de schokken, door onze zenuwen ondergaan, haar oorsprong en verschoning vindt. In mijn waardigheid van redelijk schepsel voel ik mij gekrenkt door de ontreddering die mij bewust geschrift verschafte, en die ik moeilijk wegpraat. Het is een profetie, in Apocalypsstijl geschreven door zekere pater Johannes, rond het jaar 1600, in het Latijn. Een Franse vertaling ervan moet dezer dagen in de Figaro zijn verschenen, met aantekeningen, waarvan twee mij verwonderd hebben door hun gebrek aan nauwkeurigheid. Verdere inlichtingen over bedoelde pater Johannes ontbraken er, of komen althans niet voor op het handschrift dat men mij ter lezing leent. Hebben wij hier weer te doen met een van die flauwe grapjes, waar sommigen nog de moed toe hebben? In elk geval: beeldspraak en stijl zijn in de goede toon, en, kan ik nog steeds niet geloven aan de echtheid van het stuk, vallen de voorspellingen mij wat al te precies uit om echt 17e-eeuws te zijn, en ben ik anders niet zo heel lichtgelovig: de wijze waarop verteld wordt hoe de zwarte adelaar (Duitsland) en de andere adelaar (Oostenrijk) de haan (Frankrijk), het luipaard (Engeland) en de witte adelaar (Rusland) bevechten zullen; hoe de antichrist, die maar één bruikbare arm heeft, zijn horden over heel Europa uitstorten zou; hoe hij het land van de haan ten halve zal overrompelen; hoe hij na maanden terug zal worden gedreven tot bij Essen (sic), waar hij in een eindnederlaag tot zijn laatste soldaat verliezen zal; hoe zijn bondgenoot zal sterven onder de vloek van paus Benedictus (bij name in de profetie genoemd); hoe de tsaar van Rusland te Constantinopel zou gekroond worden tot oosterse keizer of zoiets, en er tenslotte noch protestanten noch

schismatieken meer zullen zijn en de tijd van de geest gekomen. Bij deze opsomming van de voorspelde gebeurtenissen zult ge schokschouderen, en in uw plaats deed ik het eveneens. Indien hij op de hoogte zijt van de leringen der kerk, zult ge bemerken dat aan de antichrist een weinig orthodoxe rol wordt toegedicht, en dat hij vooralsnog nooit werd gedacht te zullen verschijnen dan bij het einde der wereld, en dus niet bij het aanbreken van een nieuwe tijd. En dat zijn natuurlijk grondige redenen om sceptisch te blijven tegen de uitspraken van de onbekende profeet, al worden ze ons voorgehouden door de ernstige "Figaro". Dat is echter in de gemoedstoestand waarin wij verkeren, met haar overvloed van gruwelijke bijzonderheden, en de treffende overeenkomst met de jongste gebeurtenissen gelezen, dan zal de meest hardvochtige onder u evenals wij hebben gesidderd ...

Echt of onecht, werk van een ziener of werk van een monsterachtige vervalsers, moest men het publiceren van dergelijke geschriften in deze hachelijke tijden en in een land als Frankrijk, dat, zij het in mindere mate, als België de treurige gevolgen van de oorlog draagt, verbieden. Het is waarlijk het ogenblik niet enerzijds schrik, anderdeels woede te wekken. En de handel, die in afschriften van zulke zielenroerselen alhier wordt bedreven, diende met de uiterste strengheid vervolgd en gestraft te worden. Het heden is al niet zo grappig, dan dat men ons met nog ergere toekomstbeelden zou plagen ...

In aansluiting hiermee, een heel losse aansluiting, kan gemeld, dat van heden af censuur op alle drukwerk en op alle toneelvertoningen, die van cinema's inclus, officieel wordt uitgeoefend.

16 oktober.

Een kilo boter kost vandaag te Brussel tot 5 frank 25 centiemen; je krijgt geen citroen beneden de 50 centiemen; een ei geldt 20 centiemen en een droge haring "gaat" er 30. Daarentegen hebt ge druiven tegen 40 centiemen per kilo, en zeer goede appels tegen twaalf centiemen. En groenten hebt ge haast voor niets. Brood echter, het voornaamste voedingsmiddel, is niet alleen zeer nauw toegemeten, maar op sommige dagen werkelijk slecht. Vandaag is het donkergrauw, zwaar en zuur.

De steenkolen zijn zo goed als onvindbaar, en natuurlijk heel duur. Ik ken arme mensen die, op hun bed, een tafel en twee stoelen na, reeds alle meubeltjes hebben opgebrand. Gelukkig laat het Duitse gouvernement weten, dat in de koolmijnen het werk hernomen is, dat het vervoer der kolen per spoor (voor zover het gaat) en langs de waterwegen wordt toegelaten, en dat het aan de troepen verboden is, die kolen op te eisen. De gemeentebesturen hebben dientengevolge besloten, dat gewone kolen niet meer dan 50 frank per 1000 kilo mogen kosten (een 15 frank meer dan in vrede-tijd), en dat de prijs van petroleum ten hoogste 25 centiemen per liter mocht zijn (tweemaal en half meer dan de gewone prijs).

Het vlees, voor zover niet gerekwireerd, zoals in de omstreken der kazernes, is wel duur, maar overvloedig. Vandaag, vrijdag, is er weer wat zeevis, sommige soorten aan genaakbare prijs, hoe dan ook veel, veel duurder dan in gewone omstandigheden. Voor een rog van gemiddelde grootte vroeg men heden acht frank.

Vermits wij in de cijfers zitten: krip, om rouwkleren van te maken, is, ten gevolge van de grote vraag, in mindere kwaliteit van 3,50 frank tot 6,25 frank gestegen. De hoedanigheid van vijf frank kost

er thans negen. In minder dan zes weken heeft één enkel magazijn er 2700 m verkocht ...

Al deze inlichtingen worden mij gegeven op het ogenblik, dat ik de inneming van Brugge en Oostende verneem. Zo goed als heel de Belgische bodem is dus door de Duitsers betreden en bezet. Economische gegevens als overrompeling van mijn land: zij wekken een zelfde gevoel van morele ellende, van voorlopig nog alleen morele ellende ...

17 oktober.

De militaire regering van Brussel, nu Antwerpen is ingenomen, gaat zich grootmoedig tonen: ze lost de banden. Binnen en buiten Brussel wordt ons een zekere, een volkomen zekere vrijheid gegund. Mits, natuurlijk, eerbied voor de Duitse wapens en dezen die ze voeren.

Vandaag heb ik van die vrijheid gebruik gemaakt. Ik ben, langs een prachtige omweg, naar Grimbergen gegaan: rechterhoek van de kromme lijn die, uitgaande van Houtem, vóór Vilvoorde, de Duitse bezetting van Brussel tegen Belgisch aanrukken heeft beschermd, nadat ze Belgische bescherming tegen de Duitsers geweest is.

Koele en geurige najaarsochtend. Ik ben van voor 8 uur op de been. Langs de kazerne, door het publieke deel van het park van Laken.

Het is de eerste maal dat ik er kom, sedert de Duitsers er wonen. Waarom zou ik er mijn heerlijke dwaaltochten hernomen hebben? Ik kon er immers niet vinden voortaan, wat er mij vroeger onvergetelijk gelukkig had gemaakt ... Eerste vergissing: ik vind het er wél terug. Na een heerlijke zomer waar wij niets aan hebben gehad: een herfst, die wij niet durfden vermoeden. Op de lazurig

wazige einders, de rechtrijzende kastanjelaars als mathouten reuzenruikers, de rode beuken die uitbloeden in bleekbronzen tinten, de Amerikaanse eiken waar het sap in ront en stolt, de buks en de hulst die blinken en blauw worden. De egelantiers staan vol koralen vruchten. De late bloemen geuren versmachtend. Van al de vogels zingen nog alleen de merels: de zang van wijze fluiten aan de mond van voorzichtige grijsaards.

Ik kom op de baan, die van Schaarbeek tot aan Meise, ruim 8 km, een vierdubbele rij kastanjelaars vertoont, in één rechte lijn: de schoonste dreef van Brussels omstreken. Het licht is er als opaal vol schakeringen, door de dichte bladerdomen; de grond is een roestig schild, een breed rechthoekig, een ros schild naar de horizonen toe. Men had ons gezegd, tot ons groot verdriet, dat de Belgische soldaten al deze bomen hadden omgehakt. Daar is gelukkig niets van. Alleen zijn hier en daar, op schaarse plaatsen, de straatstenen uitgehaald en opgericht tot barricades van 60 cm hoog. Werk van de burgerwacht, zegt men mij. Aan zoiets merkt men nog de oorlog niet. Men merkt hem wel hieraan, dat de hoge palen der telegrafische verbinding bovenaan niets anders meer dragen dan naakte ramen: al de draden zijn weg. In de plaats van de porseleinen napjes zitten enkele donkere mussen.

Strombeek voorbij. De landelijke brouwerij, die “den Drijpikkel” heet en een geliefd doel voor zondagse wandelingen is, eveneens voorbij. De groene tafeltjes staan er als altijd buiten, wachten er op uw bestelling aan melk en platte kaas. De eigenlijke weg nu naar Meise, langs een baan die nog nauwelijks huizen vertoont.

We zijn namelijk op het grondgebied van het domein der gewezen keizerin van Mexico, de krankzinnige prinses Charlotte van België, zuster van Leopold II, tante dus van koning Albert, en weduwe van

aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. En hier merken we voor het eerst iets van de Duitse doortocht. Op al de hekkens die tot het gebied van de keizerin toegang verlenen, is een ijzeren, roodgeverfd plaatje bevestigd, blijkbaar in Duitsland al klaar gemaakt, waar in witte letters op geschilderd staat: "Residenz von Erzherzogin Maximilian von Oesterreich: zu respectieren" ...

Het landschap wordt heerlijk: de zachte en diepe schoonheid van Jean Racine en van Claude Lorrain. Waar de lichte verten der warande en de zwarte onbewogenheid der vijvers plaats laten voor akkerbouw, ziet men door de lichte adem der wijde velden de trage gang van gespannen. Karren die aardappels aanvoeren; ploegen en heggen die de velden bereiden tot nieuwe dracht. De schelle lach van een jong meisje doorgalmt de lucht als een klokje: haar koe wil niet uit de rapen. De rapen hebben een vochtig lover van melkig groen waar de nevel in duizenden dichte parels op rilt en rolt.

Verder maar, naar deze baan, waar een half miljoen Duitse soldaten over gemarcheerd hebben, en die thans niets vertoont dan de eeuwige schoonheid van het weemoedige najaar. We zijn, na een paar uur lopen in een lucht die onze longen uitzet zo, dat onze ribben er haast pijn van doen, aangekomen op de beminnelijke gemeentplaats van Meise, de gemoedelijk aristocratische, de lieflijk deftige, die mij aan een Zeeuws stadje, aan Aardenburg bijvoorbeeld, denken doet. Daar staat het standbeeld, in groenend brons en in de kiel der voorvechters van 1830: één der leden van de Belgische constituanten. Het is vervelend dat ik weer zijn naam vergeten heb. U zou er echter niet veel aan hebben ... Daar staat ook de volstrekt ongedeerde kerk. Daar staat verder de prachtige pastorie (ik wilde wel pastoor van Meise zijn), op welke deur men leest: "Gute Leute, bitte schonen". Aan het kloostertje der zusters steekt de vlag uit van het Rode Kruis. Op de deur van de

postmeester, die met vakantie is, heeft men het aantal mannen vermeld die er logies zouden vinden. En op de andere deuren ook. En dat is alles wat men merkt van een slag, die ruim vijf weken heeft geduurd.

We slaan links de weg in van rijzige canadapopulieren, die naar Grimbergen leiden. We denken: Grimbergen het geteisterde. Want het luidde in Brussel algemeen: het schone Grimbergen is vernield. Tot voor twee maand was Grimbergen met Brussel verbonden door een elektrische tram, die de afstand aflegde in een dik half uur. Anderdeels had ik in het schone Grimbergen een zedig, maar heerlijk huisje ontdekt. En het was een obsessie geworden: ik zou mijn dagen eindigen in dit huisje, dat mij een zeker getal Latijnse verzen, van Horatius, Vergilius en nog anderen in het geheugen heeft geroepen. Nu had mijn melkvrouw, die langs daar woont, mij verzekerd dat het huisje tot op de bodem door “de Duits” was neergebrand. Hij scheen er zelfs bijzondere aandacht aan te hebben gewijd, misschien wel om mij te ergeren. En nu was ik op tien minuten afstand van het huisje, en ik was om mijn hart beklemd.

Op de weg van Meise naar Grimbergen zag ik een zevental werkmanshuisjes en een kleine, lieflijke villa uitgebrand. Een paar huizen, die in aanbouw waren, had men met een schouderstoot neergelegd. Al de kleine landbouwershuisjes waren echter gespaard geworden, ongetwijfeld met opzet. Wat verder nog een landgoedje, een lelijk, waarop in krijt geschreven: “Unbedingt zu schonen: sehr gute Leute”. Zo kwam ik aan het gedroomde rustoord van mijn oude dag: het was ongeschonden, vier geraniums stonden aan een venster felrood te bloeien; de bewoners hadden het helaas niet verlaten, en schenen wel vastberaden te zijn er eveneens hun leven tot een zalig einde te brengen ...

Van heel de weg, die nu haast drie uur geduurd had, mochten wij geen enkele Duitser ontmoeten. Nu kwam er een troepje mariniers op ons aan. Vooraan twee hogere officieren, die hoofds groeten. Wij groeten weer ... Voor ons de prachtige 17^e-eeuwse kerk waarop de pastoor in naïef Duits vermeldt, dat zij 's namiddags van vier tot vijf te bezichtigen is. Op het klooster der Norbertijnen, weer een monument dat aan dit deel van Brabant een onvergetelijk karakter van beminnelijke statigheid bijzet, wappert de vlag van het Rode Kruis.

We lopen het deftige dorp door, waar de hoeven als middeleeuwse stenen zijn. Overal lezen we op de deuren: "Gute Menschen: schonen" Op een brouwerij hebben de Duitsers, die vermoedelijk de kracht en de geneugte hadden ondervonden van het bier, dat in de streek inderdaad uitnemend is, de geijkte uitdrukking aangedikt tot een grapje, en hun genoegen uitgedrukt in de letterlijk overgeschreven bewoordingen: "Sehr gute Leute; bitte durchaus zu schonen; bitte bitte, zu schonen; bitte doch!"

De mensen in het dorp hebben ruim vijf weken met de Duitsers gezeten. Maar ze beklagen zich niet. Alleen is niet alles naar de waarde betaald worden. Nu zijn haast al de soldaten weg. En de herbergiers zijn er niet ver van af, het jammer te vinden ...

In Brussel zegde men, dat buiten de kerk, te Grimbergen alles was platgelegd. Wat ge hierboven hebt gelezen is het zeer oprechte verslag van iemand, die niet geneigd is, de waarheid tekort te doen ...

Dagboek van de oorlog¹ (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 8 oktober.

De zon is in de hemel als de glimlach van zieke jonge vrouw. Het weer is lijdelijk zacht. In de lucht trilt iets van de oorlog.

Maar weer ben ik bleek en moe van een slapeloze nacht. Het kanon zwijgt voor het ogenblik: de gehele nacht heeft het mij wakker gehouden. De nacht voor de 13^e dag, dat wij het geschut snorren, spatten, schuifelen, sissen, donderen, bronzen, ploffen horen; de vier soorten geschut: dat der infanterie, dat der mitrailleuses, dat der veldartillerie, en dat uit de forten, waarop, in dezelfde toon, maar met een lompheid die deuken in de aardbodem stompt, antwoordt het zware geschut der Oostenrijkers, waar men, zo heet het, een basis van gewapend beton moet onder metselen, wil men het kunnen gebruiken.

De 13^e dag der beschieting van Antwerpen. Want die beschieting is voor ons een nieuwe, misschien de eindfase, en zeker de belangrijkste in de geschiedenis van deze oorlog, en wij tellen dan ook voortaan de dagen te beginnen van 26 september, toen de aanval begon. Wanneer zal daar een einde aan komen? Niettegenstaande geruchten, die wij weten op goede grond te berusten en de bemoediging der bladen uit Gent, die ons meer vertrouwen inboezemen sedert zij voorzichtiger geworden zijn, leven wij, met nu en dan een opflakking, een leven van lijdzaamheid, dat wel enger en enger schijnt te willen worden, en

¹ Aan het in ons jongste ochtendblad geplaatste fragment van het dagboek behoort, zoals men reeds aan de dagtekening gezien zal hebben, het in dit nummer van onze krant opgenomen stuk vooraf te gaan. – Redactie.

ook meer en meer bekrompen. De rijkelui richten zich in als burgerlui, de burgerlui als voorzichtige winkeliertjes. Aan de werkelijke armen is de dagelijkse soep verzekerd, en dat is maar heel gelukkig, het houdt het oproer tegen. Maar voor de andere maatschappelijke lagen is de toekomst in meerdere of mindere mate gelijk een hoge, hoge muur zonder vensters ...

De 13^e dag. Ik ben nog niet uit geweest en weet dus niet hoeveel forten rondom Antwerpen vandaag weer als ingenomen worden aangekondigd. Ik verberg u trouwens mijn sceptische, zij het dan ook weemoedige onverschilligheid niet. Ik zoek onder mijn boeken, wat met mijn stemming het best overeen komt, (neem mij in dit ogenblik zulk een egoïsme niet kwalijk, dat waarlijk een ondergrond heeft van droef en hartstochtelijk medelijden). En ik val op de "Dernières pensées" van Henri Poincaré.

Van de wetenschap van Henri Poincaré heb ik al heel weinig verstand, en zelfs helemaal geen verstand, want waar ik meen te begrijpen, verkeer ik allicht in een zoete waan. Maar zijn wijsheid is mij zeer lief, al laat ze mij niet geheel bevredigd. Gisteren zat ik in de tram met twee meisjes, twee zusters, die van school kwamen. Zij scheelden heel weinig in leeftijd, en naar wezenstrekken als in de lichaamshoudingen waren zij van verrassende gelijkenis. Maar de ene was mij zo goed als onverschillig, en de andere vond ik innig mooi. Zo verhouden zich, voor mij, bij Harry Poincaré wetenschap en wijsheid: een lekenindruk zonder de minste waarde, die ik u niet opdring, maar voor eigen gemak en in overeenstemming met een geestelijke behoefte voor een waarheid hou.

Nu herlas ik, voor de zoveelste maal, in Henri Poincaré:

“Toute morale dogmatique, toute morale démonstrative est vouée d’avance à un échec certain; elle est comme une machine ou il n’y aurait que des transmissions de mouvement et pas d’énergie motive. Le moteur moral, celui qui peut mettre en branle tout l’appareil des bielles et des engrenages, ce ne peut être qu’un sentiment. On ne peut pas nous démontrer que nous devons avoir pitié des malheureux, mais qu’on nous mette en présence de misères imméritées, spectacle qui n’est, hélas! que trop fréquent, et nous nous sentions soulevés par un sentiment de révolte; je ne sais quelle énergie se lèvera en nous, qui n’écouterà, aucun raisonnement et qui nous entraînera irrésistiblement et comme malgré nous ...”

“Quand on nous demande de justifier par des raisonnements notre amour pour la patrie, nous pouvons être très embarrassés; mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre coeur se soulèvera, les larmes nous monteront aux yeux et nous n’écouterons plus rien. Et si certains gens accumulent aujourd’hui tant de sophismes, c’est sans doute qu’ils n’ont pas assez d’imagination, ils ne peuvent se représenter tous ces maux, et si le malheur ou quelque punition du ciel voulaient qu’ils les visent de leurs yeux leur âme se révolterait comme la nôtre”.

Ik beschuldig mij onder dezen te zijn geweest, “qui n’ont pas eu assez d’imagination”. Mijn jeugd heb ik doorgebracht onder het soort opstandelingen, ignem spirantes!, die nog alleen van liefde konden leven. Zij hebben mij geleerd, uit mijn lelijk hart te bannen al wat geen liefde was. Ik heb mijn best gedaan, en mag zonder zelfingenomenheid zeggen, dat ik het in elk geval zo ver heb gebracht, alleen nog dezen te haten, die niet beminnen willen. Het is een der redenen, waarom Henri Poincaré mij lief is, dat deze man

der wetenschap, als moralist, geen wetenschappelijke moralist is; dat hij, op wetenschappelijke gronden, de wetenschap buiten de zede sluit; dat hij de zede niet begrijpen kan buiten de liefde.

En ik ben verder een Vlaming. Ik ben groot geworden in een land, waar twee rassen om hun rechten twisten, tot voor twee maand. Soms met een hevigheid, die ons thans, in de sedertdien doorgemaakte gebeurtenissen, ontstelt. In dat land daarentegen genoten wij, Vlamingen, het voorrecht, de beschavingskuip van Europa te zijn: Latijnse en Germaanse cultuur vloeien er samen, wonen er samen, worden er in één wieling opgenomen, die ze soms tot harmonische eenheid bracht, die ons liet hopen op een Vlaamse cultuur, bevestigd door een Vlaamse universiteit, waar de beide geestelijke stromingen, versmolten tot een klare toestand welke een nieuwe degelijkheid werd, gelijke waarde in hebben konden.

De geest echter waarin wij onszelf tot sterke en bittere mannen hadden gevormd - een tucht, die niet zonder religieuze schoonheid was, al moesten naderhand enkelen betreuren dat zuivere godsdienst er uit gesloten bleef - en die ons de oorlogsgedachte in alle werkelijkheid onbegrijpelijk maakte; de verdeeldheid in de landen, die vaak ontaardde in pijnlijke persoonlijkeden; de prachtige waan eindelijk dat wij de smeltkroes konden worden van een Europese beschaving: zij leidden ons af, en we waren er fier over, van een patriotisme, dat ons nog juist goed genoeg voorkwam voor handelsreizigers. Onze politici hadden voor een goed deel intussen vertrouwen in de traktaten; velen eronder waren beslist antimilitarist. De kerk enerzijds; de sociaaldemocratie anderdeels; en zelfs het pacifisme - een kind nog in de luren, wij wisten het, maar dat machtige peters had - zij lieten ons toe te sluimeren in een dommel, die niet dan kleinzielige twisten wakker schudden kwamen ...

“Mais que nous nous représentions par la pensée nos armées vaincues, la France envahie, tout notre coeur se soulèvera ...”

Ons hart heeft inderdaad gebonsd in onze borst; de tranen hebben onze blikken verduisterd en heller gemaakt. “Et nous n’écoutons plus rien.” We hebben leren inzien dat er Belgen zijn. Misschien om redenen, die op platte en louter stoffelijke gronden berusten. Maar die gedrenkt zijn met heet bloed ...

Gehoorzamen wij hierin aan een barbaars gevoel? Ik weet het niet, en ik wil het niet weten, al doet dat nieuwe gevoel in mij zoveel beschaafde gevoelens en redematies teniet. Henri Poincaré heeft 1870 gekend. Wij kennen 1914. Ik voel mij zeer beslist en onvoorwaardelijk een Belg. Althans tot na het sluiten van de vrede. Want ik ben een zwak mens. Maar die een nieuwe en smartelijke rijkdom bezit.

9 oktober.

Gisteren geen officieel nieuws over de oorlog. Vandaag weer geen nieuws. Velen maakt dit stilzwijgen blij. Zij zien er het teken in van een Duitse nederlaag. Mij laat het achterdochtig. Het kan goed zijn dat de Duitsers behoefte aan rust gevoelen of voor hinderpalen zijn komen te staan, waarover zij liever niets mededelen. Maar dit zou geen reden zijn voor de verbonden legers voor en binnen Antwerpen om hun die rust te gunnen en uit die hinderpalen geen voordeel te trekken ... Wij weten niets. Er blijft ons niets over dan te wachten, altijd maar wachten ...

Intussen een nieuwe proclamatie: de Belgische regering heeft in sommige door de Duitsers bezette delen van het land verschillende militieklassen binnengeroepen. Aan die oproep verbiedt de algemeen gouverneur gevolg te geven. Immers, slechts Duitse

bevelen zijn nog geldig. De opgeëiste miliciens mogen hun woonplaats niet dan met bijzondere toelating verlaten. Hun ouders zijn voor hen aansprakelijk. Wie het verbod overtreedt, evengoed als ieder in wiens bezit een mobilisatiebevel wordt gevonden, wordt als krijgsgevangene behandeld.

Weliswaar is die behandeling nogal draaglijk. We hebben er op hetzelfde ogenblik het bewijs van. Een kwartiertje geleden zijn onder goede, maar inschikkelijke escorte, 120 Belgische artilleristen voorbijgetrokken en naar de kazerne gebracht. Gij stelt u de opdringerige belangstelling voor van een gejaagde menigte, die nieuws wilde hebben. De lucht galmt van allerhande vragen, alle door mekaar. En, terwijl de Duitsers laten begaan, antwoorden onze kanonniërs. Zij hebben zich over moeten geven. Ze bekennen blij te zijn niet meer te moeten vechten. De Duitsers: daar hebben zij niet over te klagen. Het eten is niet slechter dan in het Belgische leger. Ze krijgen tabak. Alleen, ze wilden wel speelkaarten hebben: ze hebben veel vrije tijd nu, en ze vervelen zich ... Een geeft mij zijn adres: hij woont hier op Laken, met zijn oude moeder, die niet meer gaan kan. Of ik haar soms wilde gaan verwittigen en geruststellen. Een andere vraag, met iets als versuffing: "En zal ik nu mijn vrouw en mijn kinderen niet zien, nu ik toch in Brussel ben?"

Het nieuws heeft zich in de omtrek gauw verspreid: Van overal stroomt men met allerlei pakjes naar de kazerne toe. Ik volg. Voor de inrijpoort zegt een Duitse officier in goed Frans en met luide stem: "Ik ga de lijst aflezen van de gevangenen die in Brussel wonen." Hij doet het. In de eerbiedige stilte gaat nu en dan een blijde kreet op. En als het afgelopen is, zijn er die zowaar teleurgesteld zijn: zij hebben niemand onder de krijgsgevangenen ... zij, die er wel vrienden of familieleden onder tellen, staan daar met de sigaren, de chocolade, de warme onderkleden, die ze hebben

meegebracht. De vraag, waar zij nog niet aan gedacht hebben is: hoe die naar binnen gekregen? Korte onderhandelingen met de onderofficier, die aan zoveel smeekestemmen niet ongevoelig wil blijven. Hij gaat even binnen. Ja, het mag. Wie iets meegebracht heeft kan het zelf gaan brengen. Maar geen al te lange gesprekken, alsjeblieft, en geen onbescheidenheden. De menigte is opgetogen. Niet zonder gedrang gaat zij de kazerne binnen. Onze jongens zitten er op de britsen. Zij hebben wel niets meer te doen, maar ze zijn toch moe. Men heeft ze veel doen marcheren. En dan, heel de verleden week dan, als zij in de forten lagen, en schieten dag en nacht! Gelukkig, nu konden zij een kaartje leggen, dat geeft afleiding. En chocolade, die hadden ze ook in lang niet gegeten ...

Bevel van de aftocht wordt gegeven. Het volk trekt af. Maar morgenochtend 7 uur mag het terug komen.

10 oktober.

Desillusie: van half zeven af was het een echte processie naar de krijgsgevangenen. Stokoude vrouwtjes; jonge moeders met kinderen op de arm en aan de rok; juffertjes ook uit de burgerij, beladen met lekkers ... helaas, gisteravond, half elf, op het ogenblik dat ik naar bed zou gaan, had ik onze artilleristen weg zien brengen tussen een dubbele rij geleide, in de nacht die klonk van hun ritmische soldatenstap, kranig nog en tuchtbewust in hun vangenschap, zwart tussen de grauwe Duitsers waarvan de bajonetten flitsten in het licht der straatlantaarns. En de arme bezoekers nu, waaronder er zijn die van buiten de stad komen, keren moedeloos terug. Dit zou een laatste weerzien zijn geweest, wie weet tot hoe lang nog. Ja, ze wisten het wel: de jongens waren nu in veiligheid; en liever nog ze opgesloten te weten in een Duitse

vesting dan op het slagveld. Maar ze hadden ze toch nog wel eens weer willen zien ...

Ik doe mijn dagelijkse morgenwandeling, het slentertochtje door Brussels straten, die een goed deel van hun blijmoedigheid verloren hebben, en waar vandaag, een zaterdag, meer dan ooit de zaterdagstemming heerst: een lamlendig gevoel van leegheid, van geestelijke armoede. Wel heb ik de opfrissende verrassing, bij de gewone krantenverkoper weer eens een nummer te vinden van de Nieuwe Rotterdamse Courant, die ditmaal 25 centimes kost, en slechts een paar dagen oud is. Maar de lome ijlte gaat weer voor mij drijven. Als ik opeens, aan de hoek van een straat die naar de Grote Markt leidt, in het kolken van een mensenmassa meegenomen en even verder tot staan gebracht wordt.

En nu rijden aan ons voorbij, getrokken door Brabantse ruinen, een zevental Duitse vrachtwagens, waar wijdbenend soldaten op te wachten staan. De eerste der wagens is omringd door uhlanen te paard. Op de daverende bodem ervan liggen twee dutsen van Belgische karabiniers. Achter die twee arme krijgsgevangenen de hele stoet der luidruchtige karren ...

Het volk mort niet, maar ik voel met iets van angst dat het er niet ver van af is. Ikzelf weet dat men de gevangenen te Laken met meer gezelligheid behandelt ...

En nog steeds geen nieuws over de strijd rond Antwerpen ...

Ik zit te schrijven. Het is half zes, mijn vrouw, die naar de stad op boodschappen was, komt hijgend binnen. In één kreet: "Antwerpen is ingenomen!"

Het is een algemene ontsteltenis. Ik kan het nieuws niet geloven: het is al te krankzinnig. Gisteren nog zegde de “Flandre Libérale” dat het veel mooier stond dan de Duitsers afkondigden, dat men trouwens vastbesloten was, tot het einde toe stand te houden. En de vijftigduizend Engelsen die men wist in de forten te liggen? ... Antwerpen gevallen? Maar daar konden hooguit een achttal forten ingenomen zijn! En de verdedigingswerken dan, de overstromde streek die elk gevecht, behalve dat der artillerie onmogelijk maakte! Antwerpen kon maanden na maanden weerstand bieden. En nu zouden de Duitsers de stad zomaar binnengerukt zijn? ...

Ik snel naar de eerste tramhalte, waar de officiële afkondigingen uitgeplakt staan. En lees daar met een oneindig gevoel van ontredde dat me de keel toeschreeft:

“Brüssel, 10 oktober. Die Deutsche Truppen sind gestern Mittag um 11 Uhr in Antwerpen eingezogen.”

Dat laconiek bericht doet aan als een episode in een melodrama of in een volksroman. De literator, die ik ondanks alles blijk te zijn, stelt het vast met ergernis. Maar het gevoel van psychisch lijden krijgt onmiddellijk weer de overhand. Ik wil zien hoe Brussel op het nieuws reageert. Ik neem de tram.

Op de tram staat een klein, gedrongen mannetje van vier-, vijftientig jaar, die wel half beschonken schijnt. Het is de echte, gemene Brusselaar. Onder de wijde apachepet het kleine gezicht met de slimme en guitige krentenoogjes, de trillende neusvleugels, het dunne snorretje, en de smalle mond boven de wilharde kin. Het is heel stil op de tram. In die stilte oreert het mannetje: “Ha! We mogen niet weer binnen! Ze zeggen dat zij Antwerpen genomen hebben, stoeffers! Hawel zie, meneer, ik keer terug. Ik ben van hier

weggegaan als vrijwilliger, ik heb drie dagen in het vuur gelegen. Zie maar: drie kogels. Eén in de kuit, één op mijn achterhoofd en het beentje van mijn duim verbrijzeld!”

En hij toont ons de nauwelijks genezen wonden.

“Maar dat nemen wij voor complimenten, zo vervolgt hij. “Ik ga eens zien of dat waar is van Antwerpen. Mijn papieren zijn in orde, zie maar. De burgemeester heeft ze getekend: kijk. Als ik gewond was, hebben ze me weer naar huis laten gaan. Maar nu ga ik weer vechten. Ze zullen mij niet bang maken!” ...

In de stad staan honderden rond de uitgeplakte berichtjes, wit in de duisternis. Er is als een grote gelatenheid over de stad. Men spreekt elkaar niet aan. Vanmiddag waren allen nog zo vol hoop. Nu durft men zelfs niet meer ongelovig te zijn ...

In de koffiehuzen geen discussies. Bekenden geven elkaar zwijgend de hand. Nergens hoort men het gewone: “Quelles nouvelles?” Men zou willen van heel iets anders spreken. En voor het eerst sedert het uitbreken van de oorlog, drink ik, tegen de reglementen in, alcohol ...

Het boulevard ligt in een doffe lucht, waar vlugge en logge Duitse automobielen doorscheuren als de gil van gedoemden! Neerslachtig schrikken de voorbijgangers, alsof ze hun leden niet te roeren dorsten. Het kleine Chinese bedelaartje dat allerlei vreemd speelgoed van papier verkoopt en een éénjarig kind heeft, is vanavond bijzonder uitgelaten. Zij houdt haar schaterende kleuter in de hoogte en vangt hem in haar moederarmen weer op. Zij wéét niet, zij ...

Thuisgekomen, heb ik de gewaarwording van teruggevonden veiligheid, maar die ik als een geheime schat te verdedigen zal hebben. Onder het avondeten spreken we niet veel. Onze kleine jongen vertelt van het verblijf, dat wij in de late junimaand aan zee deden. Het is of hij sprak van een ver verleden.

26 oktober 1914

Dagboek van de oorlog² (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 11 oktober.

“Zijn dat officieren? Het zijn apothekers!”

Aldus een “ketje”, een aard Gavroche, die op een groep officieren van gezondheid wijst, herkenbaar aan het Asklepios-embleem, het slangetje om de staf, gestikt op hun kraag.

“Allemaal apothekers!” Spot verder het ketje.

Maar de lachgrage Brusselaar vindt het ditmaal niet grappig. De meesten zijn bekommerd. Voor het eerst misschien, ontzinkt ons de moed.

Nochtans is de afkondiging van heden, weer een nogal korte, meer geruststellend dan die van gisteren. De Antwerpse bezetting was weg en geheel buiten het bereik van het geschut, toen de Duitsers de stad binnenrukten. Een aantal forten zijn nog in Belgische en

² Aan het in ons jongste ochtendblad geplaatste fragment van het dagboek behoort, zoals men reeds aan de dagtekening gezien hebben, het in dit nummer van onze krant opgenomen stuk vooraf te gaan.

Engelse handen. “Maar dat belet niet dat wij binnen zijn”, zegt het officiële bericht.

Enkelen, die er eens lekker op geslapen hebben, zijn weer geheel gerustgesteld. Het is al te dom, menen zij, aan die geruchten geloof te hechten. Anderen denken, dat men de Duitsers eenvoudig in een muizenval gelokt heeft. Haast iedereen trouwens denkt aan een krijgslist. Het valt niet te betwijfelen: Antwerpen had aan de aanval heel wat langer weerstand kunnen bieden. Daar zijn er, die van lafheid spreken en schelden op ons leger. Maar de meesten zien in, dat de verovering van België maar een episode is in de grote Europese strijd, waarvan het zwaartepunt thans in Noord-Frankrijk ligt. Het is in deze moeilijk, niet eigenzuchtig te zijn; maar het welzijn van heel de wereld dient toch ook niet uit het oog verloren. En dit nemen nu velen met gelatenheid aan ...

Weer is het plein voor het station ontruimd. Het is er zeer druk van af en aan zoevende auto's. Men kan goed zien dat de toestanden weer een ander uitzicht hebben gekregen, dat de gebeurtenissen een andere fase ingetreden zijn. Men verwacht blijkbaar weer nieuwe troepen. En ook, helaas, weer nieuwe vrachten gekwetsten. De krijgsartsen zijn in de weer. Onder hen zie ik een Belgisch officier van gezondheid, krijgsgevangene waarschijnlijk, op parool losgelaten, en die nu zijn Duitse collega's helpt.

En ook de Duitse boyscouts lopen bezorgd rond. Want de Duitsers hebben hun padvindders meegenomen, en ik bemerk bij dezen de eigenschappen, die ik bewonder had bij die van ons, voor het Duitse leger te Brussel was. Toen werden ze als estafette gebruikt, en deden hun dienst met een schrandtheid, een gevatheid, een stiptheid, die van een voorbeeldende tucht getuigden. Enkelen, die scoutmasters boven de zeventien, had men een geweer gegeven,

en ze hadden gevochten, als vrijwilligers, onder Luik, waar zij uitstekende soldaten werden bevonden.

En hierbij had ik aan mijn eigen jeugd gedacht, een jeugd die naar niets drong dan naar onafhankelijkheid, dan naar de vrije ontwikkeling van de eigen, individuele neigingen en vermogens. De tegenwoordige jeugd, die toch nauwelijks een kleine twintig jaar jonger is, dringt naar recht, schijnt wel buiten tucht en samenhang, schijnt wel buiten een gemeenschappelijke gedachte niet te kunnen. Zij is een vrijwillig deel van een samenhangende kracht. Ze is beheerst door een geest, die alle individualisme met afschuw uitsluit. Zou dit de geest van morgen zijn? Maar ook dan: wat moet er morgen van ons geworden? ...

Het is zondag vandaag. Drie Duitse officieren staan aarzelend voor een kerkportaal, waar het bovenuit klept voor de mis van elf uur. Eindelijk, als het klokje zwijgt, gaan ze binnen. Nieuwsgierig volg ik ze: ik zie ze zitten, geknield op de stenen, een mooie lichtgrijze cape achter hen aan. Ze bidden met diepe vroomheid.

12 oktober.

We schijnen wel het tijdperk van de korte berichten ingetreden. Dat van heden is het kortste van al: Antwerpen heeft zonder voorwaarden gecapituleerd. Alle verdere twijfel is nu wel geheel uitgesloten: van al onze provincies zijn nog slechts Oost en West-Vlaanderen voor het grootste deel onbezet.

Die korte berichtjes verleiden tot enige beschouwing over officiële oorlogsliteratuur. We stelden vast dat generaal von Hindenburg de stoutste beedspraak waagt. De ambtelijke berichten uit Duitsland zijn niet zonder recherche in de stijl, al weet men ambtelijk te blijven. Generaal French schrijft, alsof hij voor een schaakbord zat.

Generaal Joffre moet een zeer nederig man zijn: hij is de enige die zijn nederlaag bekent en nooit het aantal zijner gevangenen of van de buitgemaakte kanonnen vermeldt. De Belgische communiqués zijn allen vol van het optimisme, dat bij ons inheems is en bij ons temperament past.

Dit laatste zeg ik zonder de minste ironie. De geschoktheid van gisteren en van eergisteravond, is geweken. Wij zijn ons weer maar in ons lot gaan schikken, al dragen wij het nog niet met de gewone luchthartigheid. We voelen nog wel een smartelijk verlies, maar wennen eraan, met de gewaarwording van verlatenheid der weduwen. Ik heb in dit dagboek gezegd, hoe de lichtzinnigheid van mijn stadsgenoten mij kregelig kon maken. Na de val van voor twee dagen, voel ik nu de geestelijke veerkracht van het volk als een heilige noodzakelijkheid. We mogen, we mogen ons niet verloren wanen. Het is onze eerste plicht, er kost wat kost de moed in te houden.

Helaas, voor velen is het moeilijk genoeg! ...

De troepenbeweging is ongelooflijk. Al wat rond Antwerpen lag komt naar Brussel afgezakt. Een halve dag rust, en dan naar Vlaanderen of naar de Franse grens. Onder het volk echter niet de minste nieuwsgierigheid meer ...

13 oktober.

Uit een document dat de Duitsers hebben gevonden in de papieren van de Belgische staf moet blijken dat er wel degelijk een driedubbel verbond bestond tussen België, Engeland en Frankrijk tegen Duitsland, terwijl er geen sprake was van een verbond tussen Duitsland en België tegen Frankrijk en Engeland. Bij Duitse inval op ons grondgebied of Franse aanval op het Duitse, zou Engeland langs

Franse havens troepen in België zenden, en wij zouden ze doorlaten zonder te spreken van schending van onze neutraliteit. We zouden dus zelf de wetten der neutraliteit geschokt hebben, en daarom vond Duitsland, dat bij voorbaat wist wat die geheime verdragen bevatten, er geen graten in België te betreden.

Ik ben er verder vanaf, de werkelijkheid of mogelijkheid van het bestaan van zo'n document te bespreken. Ik zal zelfs de gepeinzen verzwijgen die het bij mij wekt. De diplomaten zullen later beslissen. Goddank, ik ben geen diplomaat.

Ik ben alleen een arme burger, die om zich heen heel wat lijden ziet. Het aantal Brusselse families die thans de rouw dragen, groeit van dag tot dag aan. Ik bemerk dat de vrouwen, die het verlies van een gevallen soldaat bewenen, zo goed als de enigen zijn die, op het zwarte kleed nog een kokarde dragen met de vaderlandse kleuren ...

De Duitsers, die het niet schijnen te merken, zetten intussen hun installatie voort. Ze maken het zich gemakkelijk. Om alle verder sukkelen met munt en uitwisseling te voorkomen, is thans gedecreteerd dat wij gedwongen zijn, Duits geld te aanvaarden, tegen minstens 1,25 frank per mark. En ze zorgen zelfs voor de versiering van hun logies. Aan de wacht van de spoorwegbrug te Laken was tot voor een maand niets te zien dan een nogal nietig Duits vlaggetje. Toen kwam er een portret bij van de keizer, zo felkleurig dat het mij aan een Kees van Dongen deed denken. Nu schijnen de schildwachten van hun ijzeren brug wel een ganse kunstgalerij te willen maken: iets als de historische afdeling in het Rijksmuseum. Naast de keizer prijkt thans een portret van Bismarck, dat niets te maken heeft met dat door Lenbach, maar deze verdienste bezit, dat het een sectie wit en zwart inluit, uitgevoerd

als het is in ongekleurde steendruk. Zo komt er die brug veel mooier uit te zien, dan ze ooit was ...

De ijlte in stad, de luchtijlte, neen: de psychische ijlte (of wat is het dat ons tevens verdooft en prikkelt, onze zenuwen spant en tevens met onmacht laat?) de ijlte is wijder en wijder, drukt dichter en dichter. Ik ben zeker de enige niet, die dit gewaar wordt. Op de tram zitten twee jonge meisjes. De ene: "Het gaat regenen weeral" en de andere: "Te beter; ik heb niet gaarne meer dat het mooi weer is."

Uit Antwerpen.

Een van onze medewerkers, uit Antwerpen teruggekeerd, schrijft ons dat Duitse kooplieden regelmatig en in groot aantal daar terugkeren. Ook de chef van het burgerlijk bestuur, senator Stranders, is eergisteren te Antwerpen aangekomen.

De stad maakt een rustige indruk. De betrekkingen tussen het Duitse militair bestuur en het civiele zijn uiterst bevredigend. De bepaling dat echtgenoten van Duitse officieren Brussel binnen de 48 uur hebben te verlaten, heeft alleen betrekking op echtgenoten die hun mannen in de kwartieren bezoeken en daar langer zouden willen blijven. Zulke bezoeken moeten tot de uitzonderingen blijven behoren en mogen niet langer dan 48 uur duren.

Naar wij van een pas uit Antwerpen teruggekeerd advocaat vernemen houdt men daar rekening met de mogelijkheid, 15.000 à 17.000 Duitse soldaten op stadskosten te moeten onderhouden, hetgeen naar schatting 125.000 frank per dag zou kosten (een nogal hoge schatting, naar het ons voorkomt). Dit cijfer wordt genoemd in verband met de aanvankelijk met de Duitse autoriteiten gevoerde besprekingen. In werkelijkheid echter zijn er op dit ogenblik veel minder Duitsers in Antwerpen.

Een lezer schrijft ons:

Zowel de treinen naar Antwerpen als van Antwerpen zijn propvol. Bijna alle vluchtelingen zijn voorzien van passen, waarop vermeld staat dat zij in en uit Antwerpen mogen gaan.

Voor de burgerlijke bevolking bestaat geen uur van binnen te moeten zijn; op de Meir was het vrijdagavond verbazend levendig en in de cafés was bijna geen plaats te krijgen.

In de meeste winkelstraten is het nog dood, aangezien verscheidene winkels nog gesloten zijn.

Op sommige punten, waar door het bombardement grote verwoesting is aangericht, is de straat gedeeltelijk afgezet, en om bijna alle geheel vernielde gebouwen zijn houten schuttingen geplaatst. Ook de straat, waarin de St. Amanduskerk staat, is afgezet, aangezien deze kerk zo door granaten is beschadigd, dat men voor gedeeltelijke instorting vreest.

De treinenloop naar en van Roosendaal is tamelijk geregeld, ongeveer elk uur. Sedert gisteren, 24 oktober, moest men voor men te Merksem in de trein kon, een kaartje nemen, prijs 1 frank per persoon en 1 frank 50 per colli bagage.

Het is jammer, dat de treinenloop van Roosendaal Nederland in zo ongeregeld is. Ik was om half een te Roosendaal aangekomen (ongeveer 11 uur uit Antwerpen vertrokken) en kon eerst om 4 uur naar Rotterdam. Die trein reed echter nog met drie kwartier vertraging weg.

De Frankfurter Zeitung verneemt, dat het postverkeer tussen Duitsland en België binnen één of twee weken hersteld zal zijn.

Dagboek van de oorlog (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 19 oktober.

Het laatste nieuws dat ons nog bereikte kwam uit Gent. Nu kan er in Gent natuurlijk geen enkel blad nog verschijnen. Meer dan ooit moeten wij er dus in berusten, ons alleen nog met plaatselijke aangelegenheden bezig te kunnen houden.

De bijzonderste plaatselijke aangelegenheid van de dag is, dat we morgen geheel van brood zullen verstoken zijn. Ik beken u ronduit, dat het mij zo goed als niet kan schelen. Maar het brengt mij op de idee, een officieel bezoek te brengen aan de volkssoep.

De volkssoep, eerste stap tot een communisme, waar wij allen over heel kort misschien de weldaad van zegenen zullen, mits de rijken bijstand bieden, niet naar de mate van hun mildheid, maar naar deze van hun vermogen, een sociale plicht waar zij niet aan kunnen ontsnappen en waar de behoeftigen hen desnoods wel aan konden herinneren. De volkssoep, Spartaanse gortebrei der Brusselaars, bestaat, als alle goede dingen, uit drie: het bereiden, het verdelen, en het eten. Die drie delen heb ik vandaag meegemaakt.

Ik ben eerst naar de loods gegaan, waar de soep gekookt wordt. Laat ik u binnenleiden in de loodsen, die als magazijn dienst doen. Duizenden uien vatten u bij de neus. Honderden struiken selder geuren er als het lentegras, waarin u ging liggen met uw eerste liefde. De witte kolen zijn glad als (ik durf het haast niet zeggen) zijn glad als het te gemillimeterd hoofd van een Duitse soldaat. De groene kolen krullen als onder het handig en smakeloos ijzer van een plattelandskapper. Houdt ge van prei?: on en a mis partout, en de geur ervan doet u watertanden.

Daarnaast: de aardappelloods. Hier heerst de kleur van Duitse soldatenmantels en de geur van droge aarde. Het zijn bergen patatten. Ik kom op het ogenblik dat men de voorraad aanvult. Het is een geroffel als van ver infanteriegeschut. Hoe ons toch alles aan de oorlog herinneren moet!

Hier is de beenhouwerij. Drie halve beesten hangen aan het gewelf. Drie behendige anatomen snijden zonder pijn of smart beenderen uit vlees. Het vlees wordt door een vierde chirurg gemalen. Die geradbraakte ossen komen terecht in zeer geschikte kuipen.

Nu naar de keuken. De keuken bestaat uit een kleine vijftig fornuizen van zeer bijzonder maaksel: uit een stuk ketel en stookstelsel, met een buis door het dak en een waterkraantje boven elke ketel. Terwijl de aardappelen mechanisch geschild worden, en de uien gepeld door de handen van hooggeplaatste vrouwen, die zich vroeger tot zulke bezigheid zeker niet hebben verlaagd, wordt gestookt. Weldra geurt het van de wortelen, die, zo ik mij aldus uitrukken durf, in de zang der gezamenlijk gekookte groenten de tenorpartij houden, terwijl de andijvie even baritoneert, en de andere groenten een brobbelende bas tokkelen.

Men dwingt mij te proeven. Eigenlijk eet ik nooit soep. Maar ik denk aan de toekomst, en proef toch maar. En beken: ik heb ongelijk, nooit soep te eten ...

Er komen tien, twintig wagens. Ketels, leeg, worden afgeladen, en vol weer opgeladen. En we gaan samen naar de uitdeling.

De uitdeling heeft plaats in een voormalige cinema. En ik ga aldus het nut der cinema's inzien. Het lokaal is in twee delen gescheiden door een koord. Aan één zijde, het comité der sectie, omwalmd van soepgeuren en omwald door masteluin broden. Aan de andere

zijde, onbegrijpelijk armoedige wezens en deftige werklui, die voorlopig zonder werk zijn. Eén der leden van het comité spreekt de geroepenen toe: "Wij verzoeken u, vooral uw ketels en potten goed te reinigen voor ge soep komt halen. Dan zullen er geen klachten meer zijn dat er lucifers in liggen en pieren in zwemmen!" Deze reden wordt op godsdienstig zwijgen onthaald. Waarop de uitdeling begint.

Ieder heeft een kaart, opgemaakt door het armbestuur. Daarop staat het getal porties vermeld, waar hij recht op heeft. Wie betalen kan, geeft vijf centiemen per portie. Er zijn ook "bons" van 20 centiemen, die door rijkelui ten behoeve van de armen en tot stijging van de kas worden verkocht.

Een pot, een kruik, een lampetkan, een emmer zelfs wordt op de lange tafel gezet. Tevens wordt de kaart afgegeven. Men roept het aantal rechtmatige porties af. Ze worden uit de grote ketels geput, terwijl de hoeveelheid brood, die ieder toekomt er aan wordt toegevoegd. En zo defileren de sufferige besjes, de armzalig zwangere vrouwen, de kleine meisjes met hongerogen; maar ook de kokette naaistertjes, die niks beschaamd zijn, de kleine burgertjes, die contant betalen, de zelfbewuste werklui, die anders een goed loon verdienen. Het ingeweken dochtertje van Luikse vluchtelingen lacht met haar witte tandjes als men haar soep uitschept, en knipoogt de inschepper tegen; deze oude vrouw bezat een maand geleden een rijk pachthof, die met beesten en al is uitgebrand ...

De verbruikers nu. We zijn nog niet aan de Griekse agora toe, waar het maal gezamenlijk verbruikt werd (uitnemende prikkel trouwens van de eetlust). Daargelaten dat de Belgische temperatuur zich weinig leent tot zulke korpsoefeningen, is Brussel nog recht

gebleven, zodat ieder er eigen dak en tafel heeft. Alleen de kinderen der arme scholen volgen het regime van kloosterlingen en der bewoners van huurkazernes. Ik dus naar het lokaal, waar het middagmaal van zulke scholieren plaatsheeft.

Een grote patronagezaal, waar ijverige juffrouwen de soepkommen volschenken en klaarzetten, tussen lepel en stuk brood. Als alles klaar staat worden de gasten toegelaten: de gewelven zingen weldra van het gegil en getater. Maar het zwijgt weldra: men eet. Men eet zelfs met ongelooflijke vlijt: de lege kommen worden omhoog gestoken: "Madam, nog, alstublieft!" ... Nieuwe porties soep, waar merg en vlees boven drijven; nieuwe hompen brood ... die in de zakken verdwijnen. Klein klein kleuterke wordt geholpen door juffrouw, die mondje en handjes afveegt. En allen zijn reeds weg, als er nog een dikkerd zit, een zwarte, met sluwe, kleine oogjes die er geniepig uitziet, waarvan ik gezien heb dat hij drie kommen soep heeft verorberd en het brood van zijn buurman heeft gegapt, en die zich haast, omdat hij daar heel alleen zit in de grote zaal, maar daarom geenszins wroeging schijnt te gevoelen.

En die gulzigaard doet mij enigszins twijfelen aan de gelijkheid van het communisme, dat wij onvoorwaardelijk tegemoet treden ...

Die volkssoep nu kost 33.000 frank per dag voor Brussel en voorsteden. Dat alleen reeds kan er u respect voor inboezemen.

Dezer dagen is in sommige bladen gemeld, dat het Handelsblad van Antwerpen weer zou uitkomen. De beheerders van dat blad verzoeken ons thans, te berichten dat het Handelsblad van Antwerpen niet kan verschijnen, aangezien zijn burelen gesloten zijn.

27 oktober 1914

De dienst der stoomtramwegmaatschappij Antwerpen-Bergen op Zoom-Tholen is thans ook weer hersteld. Dagelijks vertrekt om 6 uur 15, om 8 uur 20 en om 11 uur 20 uit Bergen op Zoom een tram naar Merchem³ bij Antwerpen.

De Duitsers hebben sedert enkele dagen in België inkomende rechten geheven van de artikelen die er vroeger in België ook aan onderhevig waren. Kaas, boter, chocolade, koffie enzovoort worden weer belast. Van tabak zou, naar verluidt, 60 centiemmen per kilo gevorderd worden.

In Herstal, Wandre en andere plaatsjes in de buurt van Luik is gebrek aan brood en aardappelen. Brood is de laatste dagen te Maastricht opgekocht. In de gemeente Herstal, een plaats van 22.000 zielen, worden dagelijks 14.000 porties soep gratis uitgedeeld.

De heer P. van Hougaerden, senator te Luik, heeft reeds 500.000 frank voor de armen in de omstreken van Luik geschonken.

Naar ons van betrouwbare zijde wordt medegedeeld, laten de Duitse autoriteiten in België voorlopig niet toe, dat genoemd land wordt bezocht door automobilisten of wielrijders die daar slechts voor hun genoeg komen. Zij, die dat verbod overtreden, stellen zich op eigen verantwoordelijkheid bloot aan de maatregelen, die de Duitse autoriteiten menen daartegen te moeten nemen.

29 oktober 1914

³ In de krant van 27 oktober 1914 staat wel degelijk Merchem, het is dus niet duidelijk of bedoeld wordt Merksem dan wel Berchem.

In verscheidene plaatsen in de omgeving van Luik ontbreken brood en aardappelen.

Te Herstal (22.000 inwoners) moeten dagelijks 14.000 porties soep worden uitgereikt.

Hulp voor België.

Het Engelse stoomschip Coblenz wordt vermoedelijk morgenmiddag te Rotterdam verwacht met 1000 ton levensmiddelen voor de Belgen. Het stoomschip zal ligplaats nemen in de Maashaven bij de Furnessloods.

30 oktober 1914

In en uitvoer in België. Naar men ons meldt heeft het Duitse bestuur invoer toegestaan voor alle artikelen, uitgezonderd ontplofbare stoffen. De uitvoer is toegestaan van levende planten, tapijten, loodwit, papier, been- en katoenafval, lucifers, verf, spijkers, gips, dierlijke vetten, hop, vernis, darmen, kopra, olie, machines, lompen, konijnenhaar en konijnenvellen, bagage, suiker, cement, cementsteen en chemische meststoffen.

Gisterenmorgen is er weer een zeer lange trein met voorraden van allerlei aard naar Brussel vertrokken. Opvorderingen zijn er tot dusver nog niet gedaan.

Te Gent verschijnen alle bladen op één na.

31 oktober 1914

Uit België.

Ten Gent is het, naar men ons schrijft, nog steeds kalm, doch het brood begint schaars te worden. Bij de aankomst van de Duitsers was al het meel op boten gelaten en naar Sas van Gent gevoerd. Deze boten kunnen thans niet meer terugkeren, daar zij door de Duitsers in beslag zouden worden genomen. De socialistische wethouder Anseele, die door de Duitsers in gijzeling wordt gehouden en de betrekkingen tussen de stad en de Duitse overheid onderhoudt, vroeg machtiging het graan weer in België te laten invoeren. Hij vestigde er de aandacht op, dat anders ellende zou ontstaan en een oproer te vreezen was. Ook zijn er sinds twee dagen geen steenkolen meer, waardoor een der voornaamste fabrieken genoodzaakt is haar deuren te sluiten. De heer Anseele vroeg dus eveneens machtiging om de stad van steenkool te voorzien en het Duitse bestuur antwoordde, dat ze de beide kwesties onder de ogen zal zien. Men verwacht een gunstige beschikking.

Alle dagbladen, behalve de Flandre Libérale zijn weer verschenen, doch ze moeten hun tekst aan de Duitse censuur tonen. Deze evenwel is niet streng.

Te Brussel zijn de laatste week weer verscheidene publicaties aangeplakt, onder andere een, die de veroordeling van ingezetenen meldt tot gevangenisstraf van 1 maand tot 1 jaar, wegens belediging van het Duitse leger. In die kennisgeving wordt gezegd, dat die straffen de Brusselse bevolking tot waarschuwing moeten dienen en dat ze bij herhaling van het delict verscherpt zullen worden.

In alle gemeenten van de Brusselse agglomeratie manen de burgemeesters op bevel van het Duitse bestuur de bevolking aan, wapens en schietvoorraad, die zij nog mocht bezitten, in te leveren. Bij achterhouding wordt met strenge straffen bedreigd.

Te Brussel wordt het brood erg schaars. Vele bakkerswinkels zijn gesloten en woensdagochtend stonden in lange rijen de mensen voor de nog geopende winkels om een brood machtig te worden.